

КЛЮЧОВИЯТ ПРОБЛЕМ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА МИСЪЛ И ТЕОРИЯ ПРЕЗ ХХІ ВЕК Е МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЯТ

Икономическата теория изостава от възникващите през последните 10-15 години качествено нови социално-икономически и екореалности. Главният проблем е методологическият. Новите реалности все по-настойчиво изискват единен, холистично-системен в национален и в глобално-исторически мащаб методологически подход. Ключът към него е комплекс от няколко фундаментални взаимовръзки от най-висок синтетичен порядък. Те могат да се дефинират и формализират само по теоретичен път.

JEL: B41

Научната мисъл не е самоцел. Тя е безполезна, ако родените от нея идеи и теоретични схеми не допринасят за обществено-икономическото и индивидуалното човешко развитие. И най-безупречните научни конструкции остават безплодно творение на ума, ако не /до/изясняват *същността* на обективните реалности и не спомагат за тяхното *усъвършенстване*.

Три са основните функции на *икономическата* теоретична мисъл:

- *епистемологическа* - *изясняване, описване и обяснение* на непрекъснато изменящата се обществено-икономическа действителност;
- *прогнозна* – на базата на разкритите обективни *закономерности* в първата функция *предвиждане* на по-нататъшните ѝ изменения с цел своевременното им реагиране;
- *иновативно-креативна* – съобразно с предизвикателствата на прогнозираните промени *разкриване, създаване и прилагане* на адекватни методи, алгоритми, комплексна среда и инструменти за стратегическо *насочване* на обществено-икономическото развитие във възможно най-благоприятната за човешкото развитие и природното равновесие посока.

Или само в един израз трите основни функции могат да се формулират като целесъобразна познавателно-иновационна дейност за достоверно отражение, прогнозиране и регулиране на динамичните обществено-икономически процеси.

1. В почти цялата *досегашна* човешка история икономическите промени са протичали *сравнително* бавно, *предимно* еволюционно и за стопанската *практика* задоволително *предвидимо*. Относителната бавност е позволявала *организацията, регулирането и развитието* на стопанските дейности да се осъществява *главно* чрез “невидимата ръка” на пазара. По тази причина не само до, но и през целия ХХ век пазарно-ценовият механизъм е възприеман от т. нар. ортодоксална икономическа мисъл като естествено възникнала и непреходна “свещена крава”. За всички *доминирали* икономически школи през същия век “невидимата ръка” е изходният *базов* принцип и миро-

гледната философия, която задължително опосредява и трите основни функции на всяка икономическа теория. Каквито и да са например отликите в специфичните *интерпретации*, алгоритмите за *прогнозиране* и рецептите за *регулиране* на стопанската дейност в *кейнсианската* парадигма, в *нео/класическите* школи или в идеите на *неокласическия синтез*, разработваните от тях *едни или други актуални* проблеми на пазарно-ценовия регулативизъм са естественото изходно начало и ограничение, *централният фокус* и крайната *приложна* цел на икономическото знание въобще.

Повечето от авторитетните икономически теории на ХХ век имат безспорен принос за постигнатия през същия период стопански напредък. Но въпреки неизменната претенция на всяка от тях за *пълноценна* теоретична система, нито една не е успявала да реализира *практически удовлетворяващо* и трите функции на икономическото познание, в частност поне да *предвиди* някоя от разразилите се стопански кризи като първа стъпка към евентуалното ѝ неутрализиране. Или през целия ХХ век акумулираните теоретични знания относително са *изоставали*, вместо да *изпреварват* и *своевременно насочват* новонастъпващите промени в по-благоприятна за действителния прогрес посока.

2. *Основната* причина за изоставането е в *ограничения методологически подход*: анализ, обобщения и теоретико-приложни интерпретации *предимно* на *отделни* актуални аспекти, *конкретни* процеси и взаимовръзки от *вече протеклата* пазарно-стопанска действителност върху основата на традиционната статистическа информация. В резултат, както изтъква А. Тофлър, “благодарение на маниакалното ни вглеждане в подробностите без контекст ... у нас се натрупва повече и повече знание за по-малкото и по-малкото”, но не и за “*основополагащите* връзки между тях”.¹

Още по-осезаемо изостава икономическата теория от предизвикателствата на възникващите през последните 10-15 години *качествено* нови стопанско-политически и екореалности.

Главното, което ги характеризира - като резултат от интензивно протичащите технологични, либерализационни, глобализационни и интеграционни тенденции, е *усилващата се взаимозависимост и взаимообусловеност в развитието* между икономическите, политическите, социалните, екологичните и други процеси не само в национален, но вече и в световен мащаб. Или това е израз на *нарастващото единство* на глобализиращата се действителност, което *в съответната степен* изисква *единен интердисциплинарен методологически подход* на икономическото и цялото обществознание. Съвременните реалности все по-настойчиво предявяват потребност от съответно *по-широкообхватна, по-комплексна и единна система от теоретико-приложни знания*, която достоверно *разкрива*

¹ Тофлър, А. Третата вълна. Изд. “П. К. Яворов”, 1991, с. 176-177.

качествено новата им същност, своевременно *предвижда* по-нататъшните ѝ изменения и предлага надеждни *инструменти* за *коригирането* им в необходимата за човешкото и екосъобразното развитие посока.

Благодарение на акумулираните досега знания все още е възможно сравнително успешно да се прогнозира и регулира нововъзникващите промени в *краткосрочен* хоризонт. Обаче глоболизиращите се реалности ще придобиват още по-динамична, функционално по-взаимообвързана и *по-единна в планетарен* мащаб същност. С разполагаемите днес знания все по-трудно ще могат да се *обясняват, прогнозира*т и *регулира*т качествено-количествените им изменения в национален и глобален мащаб. След достигането на определена *критична граница* на нарастващата взаимно-обвързаност между основните икономически, социални и екологични процеси неспособността да се предвиждат и предотвратяват нежеланите съществени промени *дори само в един* от тях неизбежно ще предизвика верижни и неблагоприятни изменения в останалите. Така вместо недопускане въобще на значими кризисни процеси вследствие на научно-иновационното и политико-регулационното изоставане ще възникват все по-чести и по-мащабни кризи. Те ще ерозират, а по-късно и стопират националното и глобалното развитие.²

Известно е, че *негативните* ефекти винаги са съпътствали обществения прогрес. Но както показва човешката история, постоянното и неконтролно нарастване на деструктивните от тях може да го превърне и в регрес. На съвременния етап от подобно естество са например парадоксалните за обществено-икономическия напредък тенденции към: неотклонно нарастване на бедността във все повече страни; изчерпване на невъзстановимите ресурси на планетата; необратимо увреждане на природната среда и равновесие. Същите тенденции са се усилили дотолкова през последните 2-3 десетилетия, че сред общия поток на глобалните промени вече започват да доминират. Неспособността на човечеството поне да ги стопира неминуемо ще го изправи в недалечна перспектива пред нерешими екзистенциални проблеми.

3. Успешното изпълнение на съвременните функции на обществознанието – удовлетворяване на обективната потребност от достоверно обяснение, предвиждане и регулиране на качествено новите промени върху основата на *единен методологически подход и инструментариум*, е без съмнение гигантска по мащаб и полиразмерност научно-иновационна задача. Тя е дотолкова разноаспектна и трудна за решаване, че с изключение на оскъдната (все още) дефинировка на понятието “устойчиво развитие” досега не са правени значими опити за обстойното ѝ изясняване, формулиране и

² Достатъчно е за илюстрация да се посочи фрустрационното влияние върху развитието на зачестяващите все по-мащабни природни бедствия и на *неочакваните* шокови промени в *глобалните* цени на петрола вследствие на *локални* и отново *непредвидени кризисни* политически и/или военни събития.

разработване. Ето защо поне в близка перспектива не може да се очаква съществен напредък в тази насока. Нещо повече, поради колосалната й сложност дори е възможно и задачата никога да не се увенчае с необходимите за успешно регулиране резултати.

3.1. Не би трябвало да се забравя обаче, че историческият часовник не може да бъде спрял. Екстраполирането дори само в обозрим хоризонт на отбелязаните тенденции налага генералния извод, че човечеството се приближава към съдбовен кръстопът с две еднакво възможни алтернативи. Те са: "Да бъде или да не бъде". Ако колективните му знания, разум и воля не се окажат на необходимото равнище за извършване на възможно най-бърз (и по-точно "преди дванадесетия час") радикален завой към *глобален и реален* (а не едностранчив и парадоксален) *прогрес*, който да е в задължителна хармония с природната среда и равновесие, съществуването му неизбежно ще навлезе в низходящата спирала на неудържим и катастрофален *регрес*. Ето защо *интензивната* работа не само за постигане на критична маса от планетарен обществено-политически консенсус, но и на достатъчни знания по трите функции на обществознанието за извършването на радикалния завой е първостепенна задача на съвременното. Трябва обаче изрично да се подчертае, че радикалният завой би могъл да бъде *напълно* извършен едва когато придобитите знания се доразвият в обхват и вид, позволяващи да бъдат *практически прилагани*. Те ще могат да обслужват надеждно политико-икономическата дейност по съзнателното регулиране на развитието, когато се доразработят в *единна формализирана система от приложни принципи и регулационни инструменти за функционирането и развитието на цялата* обществено-икономическа действителност в национален и глобален мащаб. Както изначалният стремеж на метеорологията точно и перманентно да предсказва времето във *всяка географска точка* на планетата може да се реализира само след изграждането на перфектна информационно-прогнозна система в *глобален обхват*, така и практически задоволителното прогнозиране и регулиране на качествено новите обществено-икономически процеси ще може да се осъществява *едва след* създаването на *единно формализирана система* от знания за тяхното *функциониране и развитие в цялост*. Пътят към добиването, формализацията и прилагането на тези знания е единният, холистично-системен в национален и в глобално-исторически мащаб методологически подход.

3.2. Всъщност няма *непознаваеми* обективни реалности, дори и когато са свръхсложни. Има само *недостатъчно/ползотворни методи*.

Необходимо е *най-напред*, разбира се, да се осъзнае *безалтернативността* на *единния* методологически подход в национален и глобален мащаб, след което да се пристъпи към създаване на адекватна политико-институционална система за неговото последователно реализиране. Що се отнася до *непосредственото* му разработване и прилагане, най-трудната

фаза е свързана с *първата функция на обществознанието* – сред огромното многообразие от специфични факти, процеси и взаимовръзки да се разкрият и достоверно опишат в *единна система не само практически сложилите се, но и обективно необходимите, дълбоко същностните и с определяща роля измерения* (индикатори) на функционирането и развитието на *цялата* общественно-икономическа действителност. Подобно на познанието в редица естествени и технически науки, където развитието му е достигнало равнището на *практически приложима система от знания*, и тук за целта е потребно да се *доизяснят* и *единно* формулират измеренията на *цялата* общественно-икономическа действителност, *първо*, както е функционирала и се е *само*/развивала досега; *второ*, както *потенциално* (т.е. *обективно възможно най-ефективно - теоретично*) тя би могла да функционира и се развива по-нататък съобразно с обективните си *цели*, качествено новата си *същност*, в хармония с природната среда и равновесие. Или това означава и тук съобразно с изискванията на *универсалните* категории на *единното* (системно) знание като *причина и следствие, възможност и действителност, обективно необходима* социално-икономическа (при съответното равнище на производителните сили) *същност* (респ. *закон/и*) и (спонтанно формираното се) *специфично икономическо явление, форма и случайност* да се идентифицират и изразят в *качествено-количествени индикатори и системни зависимости обективно необходимите, дълбоко същностните и проактивно-определящите* процеси и взаимовръзки *по отношение* на спонтанно формираните се *конкретно специфични, единични и случайни* процеси и взаимовръзки в *цялата* реалност както при съвременното, така и при последващите равнища на развитие на производителните сили.

3.3. Широката стопанска практика е доказала, че при едно и също *достигнато*, както и при всяко *по-високо* технико-технологично стъпало в развитието на стопанско-организационните *фактори* в микро- и макромасщаб, различните конкуриращи се стопански субекти реализират *нееднаква* производителност и ефективност. При конкретната стопанска дейност от най-малък мащаб изясняването, дефинирането и измерването на *реално достигнатата*, а до голяма степен и на *потенциално възможната* (теоретичната) *производителност и ефективност* не представлява особена трудност. Досегашният опит обаче също свидетелства, че особено в *макромасщаб* освен реализираната, *потенциално по-високата и най-високата* ефективност и динамика, която при *същото* технологично равнище е *можела да се достигне, но не е достигната*, е невъзможно да се разкрие само с традиционните позитивистично-дескриптивни, статистически и иконометрични подходи, алгоритми и показатели. Още по-малко само с тях би могла да се разкрие и формализира *потенциално най-високата* (теоретичната), а също и *практически най-вероятно реализуемата в обзрима перспектива характеристика, ефективност и динамика* на общественно-икономическите

процеси при *ускорено променящото се, качествено ново и все по-масирано* развитие на иновациите от всякакъв тип и мащаб.

Ето защо с изключение на процесите *в микрообхват теоретично възможната*, а също и възможно най-точно идентифицируемата *единствено върху нейна основа практически най-реалистична* в обозрим хоризонт характеристика, ефективност и динамика на общественно-икономическата действителност от какъвто и да е друг обхват, би могла да се разкрие, адекватно опише и формализира *само по теоретичен път*.

Ядрото и същевременно ключът към *постепенно* познавателно-приложно решаване на тази свръхсложна задача са няколко *основни икономически възпроизводствени взаимовръзки* от най-висок синтетичен порядък. Това е комплекс от фундаментални взаимоотношения между: равнището и динамиката на фондовъоръжеността на един (респ. съвкупния брой) работещ/и/ в икономиката; нормата и масата на натрупването в нея; *относителният дял* на материалните разходи и на трудовите доходи в създаването на brutния вътрешен продукт (БВП); самият БВП и обществената производителност на труда. Ядрото съдържа в чист теоретичен вид *дълбоката същност и закономерната мяра* на единните взаимовръзки между *обективно необходимите цели, най-високоагрегираните базови фактори, проактивните динамични пропорции* и *ключовите параметри* на ефективността и динамичното равновесие на *макроикономическата система*.

По отношение на огромното многообразие от *конкретни* процеси и *спонтанно формирани се* практически взаимовръзки тъкмо те са *обективно необходимите, базово-лимитиращите, причинните и структуроопределящите параметри* на обективно възможно по- и най-ефективното функциониране и развитие на системата. *Теоретичното* изясняване и формализиране на този комплекс от високоагрегирани фактори и взаимовръзки е *първата крачка* към последователното и практически удовлетворително реализиране на трите функции на познанието за развитието на все по-единната общественно-икономическа действителност. В по-непосредствено приложен план тя ще спомогне за: точното измерване на икономическата /не/ефективност към даден момент на всички стопански равнища; пълноценното решаване на възловия и с почти вековна давност проблем по създаването на надежден апарат за реалистично прогнозиране, програмиране и оптимизиране на инвестиционната дейност; оптимизирането върху тази основа на *ключово-определящите* фактори, параметри и ефективност в обозрима перспектива на общественно-икономическото *развитие* в микро- и макромасщаб.